

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA ÇOK KÜLTÜRLÜ ve ÇOK ETNİKLİ TOPLUMLARIN ULUS-DEVLETLEŞME SÜREÇLERİ: GÜNEY AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Karim ASGHARI¹

Özet

Ulus devletlerin geleneksel ve modern rollerinin, özellikle etnik hareketlerin ulus-devletler çatısı altında siyasi ve kültürel hedeflerine ulaşabilmeleri yolunda kat ettikleri mesafelere olan etkilerinin yorumlanması bu makalenin temel amacıdır. Bu bağlamda çalışmada, kavramsal bazda, ulus-devlet, çok kültürlü ve çok etnikli toplum ve devletin anlamları sorgulanmış, küreselleşmenin ulus-devlete etkileri tartışılmıştır. İran'da Güney Azerbaycan olgusu özelinde ise Güney Azerbaycan Milli Hareketi'nin karakteristik özellikleri incelenmiştir. Sonuç olarak günümüzde İran'da dil, kültür, tarih ve genel bağlamda siyasi kimlik üzerine yeni bir tanımlama getiren Güney Azerbaycan Milli Hareketi'nin İran'da tüm alt kimlikleri derinden etkilediği ve bu etkinin gelecekte de artarak devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ulus-Devlet, Etnik Hareketler, Küreselleşme, Güney Azerbaycan Sorunu.

THE SOUTHERN AZERBAIJAN EXAMPLE OF THE PROCESS OF EVOLVING INTO A MULTI-CULTURAL AND MULTI- ETHNIC NATION-STATE WITHIN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

Abstract

This study is going to examine the traditional and modern role of government, especially ethnic movements under the national-state for achieving political and cultural aims, its successes and the way they act. In addition, conceptual base, national state, multicultural and multi-ethnic society, and the meaning of state are explained. Particularly, South Azerbaijan in Iran and the characteristics of National Movement of South Azerbaijan are discussed. As a result, we can say that the National Movement

¹Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisi, E-posta: karimtebrizli@gmail.com.

of South Azerbaijan has brought up serious discussions particularly on the language, culture, history and generally on the political identity in Iran or has been able to effect on all identity seeking movements or it will effect in the future.

Keywords: Nation-State, Ethnic Movements, Globalization, South Azerbaijan Problem.

GİRİŞ

Sosyokültürel derin değişimlere sahne olan günümüz dünyasında, ulusal ve uluslararası bağlamda insanlık da her yönüyle büyük dönüşümler geçirmektedir. Küreselleşme kuramlarının ortaya çıkmasıyla ilgili bilimsel birçok çalışma ve araştırma medyanın gündemini oluşturmalarına rağmen âdeta tersten bir sürecin işlediğini de iddia etmek mümkündür. Zira küreselleşmeyle birlikte dünya çapında bir nevi kültürel, etnik, dilsel ve yerel bağlamda hareketlilikle karşı karşıyayız. Bu hareketlenmenin hedefinde ise bağımsız kültürel kimlikler vardır. Böylesi bir sürecin incelenmesi ve okunması yönünde uluslararası uz görüş sahiplerine göre gelecek dünyanın çatışma ve savaşlarının temelinde etnik, kültürel, dilsel ve yerel sorunlar yer alacaklardır.²

Bu doğrultuda âdeta üçüncü dünya veya az gelişmiş ülkelerin 20. yy. sonları ve 21. yy. itibarıyla sınırları arasında yoğun ihtilaflar bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni üçüncü dünyada farklı ve azınlık etnisitelerin bulunması ve özellikle bunların devletleşme sürecinde egemen milli kimlikle uyum sağlayamamalarıdır. Bunun esas nedeni ise merkezin etnik azınlıkları tehdit olarak görmesi olduğu düşünülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın bitişi sonrası yaşanan uluslaşma sürecinde; milli mutabakata varamayan, ülke genelinde güçlü bir hegemonya kuramayan ve özellikle kültürel ve kimliksel entegrasyonu sağlayamayan milli devletler birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Öte yandan küreselleşme süreci her ne denli kendisiyle birlikte yeni fırsat ve olanaklar sunsa da aslında Soğuk Savaş döneminde kendilerini geri itilmiş hisseden ve zorunlu olarak milli devletlerin ötekileştirme politikalarına kurban giden gruplar yeniden öz kimliklerine dönerek kültürel kimliklerini tanımlama ve var etme çabalarına girişmişlerdir.³

Bu çalışmanın amacı devlet niteliği kazanamamış toplulukların güçlenmesiyle birlikte kimlik üreten kaynakların onarılması, özellikle misyonlarının reform ve değişime uğraması, ulus-devletin geleneksel rolünü ve etnik hareketlerin ulus-devletler çatısı altında siyasi ve kültürel hedeflerine ulaşabilmeleri yolunda kat ettikleri mesafeleri yorumlamaktır. Bu bağlamda çalışmada ulus-devletleşme sürecini sağlıklı bir şekilde tamamlayamayan çok etnisiteli ve üniter İran örneği üzerinden Güney Azerbaycan Milli Hareketi konusu ele alınacaktır.

²Alvin Toffler ve Heidi Toffler, *Zenginlik Devrimi*, İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2006, s. 77-78.

³Kamal Khiyabani, "Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşmenin Kültürel Etkileri", *Heyder Baba Gazetesi*, 15 Mart 2008, s. 78.

1. ULUS-DEVLETİN ANLAMI

Uluslaşma sürecinin nasıl başlayıp geliştiği meselesi ile ilgili ulus-devlet kavramlarını iki ayrı yapı olarak ele almak gerekir. Bu bağlamda 17. yy. Batı Avrupa'sının gelişmesiyle birlikte ulus-devletleşme sürecinde başarılı olan örneklerde gözlendiği gibi⁴ bu iki kavram iç içe geçerek devlet sınırları hudut çizgileriyle değil kimliksel ve demografik sınırlar ile tanımlanmıştır. Bunun sonucu olarak uluslararası sistem, bu birliktelikleri toplumsal tek bir yapı olarak değerlendirmeye almış ve dolayısıyla ulus-devlet kavramı aslında ulus ve devletin zaman içerisinde bir ortak kalıpta gelişmesine olanak sağlamıştır.⁵

Özel bağlamda milliyetçilik kavramı (*nasyonalizm*) ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikalı siyaset bilimciler arasında, devlet ve toplum arası bütünleşmeye ve böylece modern ulus-devletlere sadık kalabilmenin yolunun vatandaşlık (*aidiyet*) temelinde olduğuna vurgu yapmak üzere kullanılmıştır.⁶ Bu dönemin araştırmacıları arasında; işlevselci bir bakışla vatandaşlık ve siyasi katılım haklarının genişlemesini savunan Bendix,⁷ gelişmekte olan ülkelerdeki siyasi yönetimlerin içe dönük işlevlerini ve siyasi gelişme süreçlerini analiz eden Almond, Appleby ve Sivan⁸ ile uluslaşma sürecinde toplumsal ilişkilerin ve ulusal bütünleşmenin etkin rollerini inceleyen Deutsch⁹ gösterilebilmektedir.

Devletleşme kavramı *iktidar merkezli kurumların gelişmesi* anlamında işlev görmektedir. Uluslaşma ise millet ve ulusal kimlik temelinde *ortak bir kimliğin gelişmesi*¹⁰ olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda devletleşme aslında güçlü devletçilik; uluslaşmayı ise ortak kimlik, milletçilik veya Jagers'in deyimıyla¹¹ "*ulusal yaşam*" yönünde bir süreç olarak tanımlamak mümkündür.

Kavramsal olarak devletleşme, güç birikimi bağlamında, devletin potansiyel yetisi olarak da tanımlanabilir. Devletleşmede

⁴Bahsi geçen örneklerin en önemlisi olan Westphalia Sistemi'nin bir sonucu da modern manada egemen ulus-devlet sisteminin ortaya çıkmasıdır.

⁵Abdoulali Ghavam, *Siyasi Gelişmelerde Sorunlar*, Tahran: Ghomes Yayınları, 2002, s. 158-160.

⁶ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections On The Origin And Spread Of Nationalism*, London: Verso Press, 1991.

⁷Ghavam, *Siyasi Gelişmelerde Sorunlar*, s. 169.

⁸Gabriel Almond, Scott Appleby ve Emmanuel Sivan, *Strong Religion: The Rise of Fundamentalisms Around The World*, Chicago: The University of Chicago Press, 2003, s. 160-163.

⁹ Karl Deutsch, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, Cambridge: MIT Press, 1953.

¹⁰Hossein Bashiriye, *Siyasette Akıl*, Tahran: Negahe Moaser, 2002, s. 163.

¹¹Akt. Bashiriye, *Siyasette Akıl*, s. 176-17.

devletin gelişme yönü sadece ekonomik çıkar ve yaptırım gücüyle sınırlı kalmayıp kurumsal ve siyasi güç olarak da gelişmiştir. Aslında devletin üç farklı güç dayanağı vardır:¹²

- i. Ulusal potansiyel olarak güç,
- ii. Siyasal potansiyel olarak güç,
- iii. Kurumsal dayanışma olarak güç.

Dolayısıyla devletlerin kuruluş pratikleri incelendiğinde bu sürecin temel özelliğinin “güç” olduğunu görmek mümkündür. Aslında ulus-devletleşme süreci, ülke olarak güç birikimini yükseltebilme ve yeteneklerini geliştirebilme maksadıyla gerçekleştiği de su götürmez bir gerçektir.¹³Bu bağlamda *Dünya Gelişim Merkezi*'ne göre¹⁴ dünyada Afganistan, Haiti ve Liberya gibi başarısız ve güçsüz ülkelerin var olması dünya güvenliği için önemli bir tehdit kaynağı oluşturmaktadır. Zira devletleşme; uzun soluklu toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmeyi destekleme yönünde ilgili kurum ve kuruluşların yararlanıp güçlenmesidir.

Öte yandan devletleşme süreci birçok güney ülkelerinde, bilinen adıyla sömürge sonrası devletlerde, ciddi ilerleme kat edemediği gibi beklenenin de çok altında kalmış ve bir türlü olumlu ilerleme gösterememiştir.¹⁵ Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrası Afrika'daki birçok ülke hala İngiltere ve Fransa hegemonyası altındadır. Bunun sonucu olarak devletleşme ve ulus devlet kimliği sahibi olma konusunda geride kalmışlardır.

1.1. Çok Kültürlü ve Çok Etnikli Toplum

Lévi-Strauss gibi antropologların savunduğu kültürel çoğulculuk modeline göre grupsal farklılıkları, toplumsal çatışma aşamasına iten nedenlerin, Nijerya ve Güney Afrika gibi ülkelerde gözlemlendiği üzere, maddi çıkarlar yerine tamamen manevi/sosyopsikolojik çıkarlar olduğudur.¹⁶ Bu bağlamda toplumsal çoğulculuk özelinde birçok etkin grup/STK, birey ve devlet arasında aracı rolü üstlenir.¹⁷

¹²Bashiriye, *Siyasette Akıl*, s. 181.

¹³Ghavam, *Siyasi Gelişmelerde Sorunlar*, s. 179-182.

¹⁴Alvin Toffler ve Heidi Toffler, *Zenginlik Devrimi*, İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2006, s. 123-126.

¹⁵Ghavam, *Siyasi Gelişmelerde Sorunlar*, s. 218.

¹⁶ Bkz. Claudel Lévi-Strauss, *Mit ve Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013

¹⁷ Bkz. <http://www.araznews.org/new/xeber/4786>.

Buna karşın grup içi bağlar bir nevi kutsal, ilkel ve manevi nitelik taşıdıkları için oldukça güçlü ve sağlam grup ilişkileri içerir. Bu gibi toplumlarda baskı, zor ve çatışma, karşılıklı konuşma ve anlaşmaya nazaran daha içkindir. Aslında bu gruplara mensup bireylerin hepsi ortak değer üzerinde ortak bir fikre sahiplerdir. Ancak bu ortak anlayış sistemi sadece grup içi moral ve manevi değerlerle ölçülebilir ve öteki gruplar tamamen bu anlayışın dışında yer almaktadırlar.¹⁸ Dolayısıyla bu gruplar dışında başka gruplar “diğer” olarak algılanmakta ve tamamen ötekileştirilmektedir. Bu nedenle bu tür kültürel çoğulcu toplumlarda gruplar arası etkileşim en az rastlanan bir durum ve çatışma potansiyeli ise en yüksek riske sahip bir olgudur.¹⁹

Buna paralel olarak ilgili toplumlarda iktidar sahibi herhangi bir grup, siyasi gücünü ve dolayısıyla kendi kültürünü baskın konuma getirmek için diğer kültürlere mensup grupları ötekileştirerek baskı altına almaya da meyillidir. Bu nedenle kültürel çoğulcu hükümetlerin iktidarı altında bulunan vatandaşlar genel olarak baskı ve zor altında tutuldukları için bu insanların değer anlayışlarında ve oyun kurallarında barış ve uzlaşma anlayışından daha çok baskı ve şiddet anlayışı hâkim olmakta ve bu anlayış içselleşmektedir.²⁰ Bu bağlamda esas gruplar arası birliği sağlayan gücün zafiyete uğradığı andan itibaren toplum içinde kutuplaşma ve bölünme başlar ve devamında merkezkaç eylemler ve ayrılıkçı hareketler yükselir.²¹ Ayrıca makro siyaset de egemen kültürün çıkarlarının karşılanması üzerine temellendiği için merkezkaç eylemlerin yaşandığı kaos ortamında kayda değer bir iyileşme ve uzlaşma da beklenilemez.

Dolayısıyla bu toplumlarda egemen kültüre mensup gruplar ile diğer gruplar arasındaki ilişkiler her zaman toplamı sıfır olan bir oyun gibidir. Bu bağlamda çok etnikli yapıya sahip ülkelerde, uluslaşma sürecinde ve özellikle sürecin siyasetle ilgili kısmında her hangi bir aksaklık veya yetmezlik yaşandığı takdirde ulusal meşruluk kaybolabilmekte ve ayrılıkçı eğilimlerde artış gözlenebilmektedir.²²

¹⁸RogersBrubaker, *TheLimits Of Rationality. An Essay On TheSocialAndMooralThought Of MaxWebber*, London: Allen United Press, 1984, s. 22.

¹⁹Ghavam, *Siyasi Gelişmelerde Sorunlar*, s. 147.

²⁰NaomiRosh White, “Ethnicity, CultureAndCulturalPluralism”, *EthnicAndRacialStudies*, Cilt 1, Sayı 2, 1978, s. 143.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. AbdulaliGhavam, *Uluslararası İlişkiler Çerçevesinde Ulus Devlet İnşası, Devlet-Ulus Anlayışı ve Analizi*, Tahran: Daneshgahe Azade Eslami Yayınları, 2004, s. 41-135.

²²Ibid.,s. 148.

1.2. Çok Kültürlü ve Çok Etnikli Devlet

Bazı tarihi belgelere göre merkezi güç ile etnik eğilimler arasında tersten bir ilişki vardır.²³ Diğer bir ifadeyle, eğer siyasi güç tek yönlü ve yekpare ise etnik grupların hak talep etmeleri ve bu doğrultuda merkezi hükümete karşı sorun çıkarma olasılıkları kısa vadede düşüktür. Öte yandan merkezi devletin iktidarı ve baskı araçları kullanma gücünde zafiyet gözlenirse etnik hareketler ve başkaldırıların yaşanma ve yaygınlaşma olasılığı yükselecektir.²⁴ Bunlara ilaveten siyasi birlik ve üniter yapıyı güçlendirme maksadıyla devletin siyasi bir amacı olarak ortak bir ideolojinin kullanımı ve milliyetçi bir söylemle ülke bazında yaygınlaştırılması, ulusal iktidarın gücünün yerel güçlerin yerine geçmesi ile sonuçlanarak etnik ve kültürel çeşitlilik törpülenmiş olur.²⁵ Bu sürecin ardından etnik grupların özerklik istekleri kısa vadede asgari düzeye düşerken merkezi iktidarın hegemonyası ülke genelinde baskın hale gelir.

Buna paralel olarak devlet ve milletin iki farklı kimlik olarak algılandığı toplumlarda aslında baskı ve dayatmaya dayalı bir ilişki de söz konusudur. Zira bu toplumlarda devleti ayakta tutan şey "halka karşı" devletin ortaya koyduğu şiddet ve baskıdır. Dolayısıyla özgür irade olarak tanımlanan "halk isteği" veya demokrasi geçerli değildir. Lakin devlet tarafından kaba kuvvetin kullanılması ise her zaman toplumsal güvenliğin sağlanacağı anlamına gelmez. Nitekim geçmişteki benzer örneklerde gözlemlendiği üzere (SSCB'nin parçalanma süreci, İngiltere'nin IRA, İspanya'nın ETA sorunları gibi) zora dayalı güç kısa vadeli amaçlara ulaşmada etkili sonuçlar doğurabilmişse de uzun vadeli amaçlar konusunda kesinlikle etkili olmamış ve hatta yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda zora dayalı gücün, uzun vadeli amaçlar kategorisinde sıralanan, devlet iktidarının korunması ve güçlenmesi için herhangi bir yarar sağlayamadığı ve hatta bazen ulus devletin temellerini sarstığı ve yasalara karşı vatandaşların umursamaz tavır almalarına neden olduğu bir gerçektir.²⁶

Ekonomik durum ise çok etnikli toplumlarda baskın bir role sahiptir.²⁷ Zira ekonomi, ortak ekonomik çıkarlar üzerine dayalı olduğu için görünür olan, ortak tarih, milli birlik ve üniter yapı gibi

²³MaghsoudMojtaba, *İran'da Nüfus Heterojenitesi ve Milli Gelişme*, Tahran: MoesseseyeMotalateMelli, 1997, s. 153-155.

²⁴Ibid.,s. 22-23.

²⁵ Ümit Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 35.

²⁶John Alexander Armstrong, *NationBeforeNationalismChapelhill*, ChapelHill: University Of North Carolina Press, 1982, s. 129-137.

²⁷ Michael Laitman, *Yeni Ekonominin Yararları*, Ankara: Alter Yayınları, 2012.

diğer birleştirici unsurlara kıyasla kabul edilebilir ve kalıcı bir etkiye sahiptir. Üstelik ekonomik çıkarlar veya genel itibarıyla ekonomi değişkeni, çok etnikli toplumlarda siyasi toplumsallaşmanın yavaşlamasına veya tam tersi hızlanmasına neden olabilecek bir etmendir.

Özellikle böylesi bir ekonomik alt yapının olmadığı veya zayıf olduğu Irak, Afganistan ve İran gibi ülkelerde bölgesel bağlılıklar ve yerelcilik eğilimleri, üniterliği savunan ulus devlete bağlılığa kıyasla daha güçlü ve etkindir.²⁸ Dolayısıyla bunlar ve diğer benzer ülkelerde sanayi ve ekonomik gelişme değişkeni, “devlet-uluslaşma” sürecinin başarılı olmayışının ve ilerleyememesinin nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Nitekim ekonomi değişkeni ön plana alınmadığı takdirde bu ülkelerde serbest seçimler, siyasi partileşme gibi üst yapı uygulamalar her ne denli modern ve insan haklarına muvafık görünseler de neticede etnik ve dini ilişkilerin yeniden sorunsallaşmasına ve ulus-devlet görünümü hükümetlerin zaafa uğramalarına davetiye çıkaracaktır. Bu bağlamda ABD'nin müdahalesiyle Irak'ta yaşanan son siyasi değişimler bu doğrultuda oldukça aydınlatıcı ve örnek teşkil edecek bir deneyimdir.²⁹Zira bir taraftan Irak'ı oluşturan parçalar konumunda olan Şii, Sünni gibi dini gruplar ile Kürtler ve Türkmenler gibi etnik grupların içsel ve derin bölünmüşlük içinde olmalarının temelinde bu ülkenin siyasi parti ve gruplarının oluşması gösterilmekte ise de³⁰ aslında temel sorun bu partilerin ekonomik programlarının olmadığı ve genellikle etnik ve dini dürtüler sonucunda hareket etmeleri/siyasa oluşturmalarıdır. Dolayısıyla Irak örneğinde toplumda genel siyasi katılımın niteliği etnik ve dinseldir. Bu nitelik aslında ulus devletleşme sürecinde Irak toplumunun konumunu da açıklamaktadır.³¹

1.3. Küreselleşme ve Çok Parçalı Ulus Devlet Olgusu

Doksanlı yıllarda dünya çapında ortaya çıkan olaylar aslında ulus devletleşme sürecinin her daim süreklilik içinde yaşandığını göstermiştir.³² Sovyetler Birliği ve Balkanlar'da yeni devletlerin ortaya çıkışlarını bu süreç içinde değerlendirmek mümkündür. Bu olaylar aslında devlet sistemlerinin hala gelişmekte olduğunu ve

²⁸ Samir Al-Khalil, *Republic Of Fear: The Inside Story Of Saddam'sIraq*, Berkeley: University Of California Press, 1998, s. 112.

²⁹Armstrong, *NationBeforeNationalismChapelhill*, s. 183-199.

³⁰Ibid.,s. 162-164.

³¹Mojtaba, *İran'da Nüfus Heterojenitesi ve Milli Gelişme*,s. 235-248.

³²Mohammad Ali Manouchehri, *Millet ve Milliyet*, Tahrان: Moaref Yayınları, 1993, s. 89.

hatta bünyesine yeni üyeler kattığına işaret etmektir. Yeni dalga sonrası³³ (İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem) devlet düzeyine yeni üyelerin erişmesi dördüncü dalgada da (Soğuk Savaş Dönemi sonrası) devam etmiş ve yeni üyeler alınmıştır. Ancak son yıllarda yaşanan olayları ve ülkelerin iç sorunları göz önünde bulundurulduğunda bu sorunun halen bitmiş olmadığı ve belki de Connor'ın belirttiği gibi³⁴ etnik farkındalığın gelecekte de en çok konuşulacak konu olacağı söylenebilir. Zira temel savunuları, milletlerle ülke adlarının aynı olması gerektiği olan birçok ulusal etnik hareket, dünya düzeyinde yeni devletlerin oluşması yönünde belirlenen sınırları değiştirme çabasıdadır. Bu etnik hareket mensupları ise uluslararası toplum üzerinde kendi haklılıklarını ispatlama ve bu doğrultuda desteğini alma peşindedirler.

Bu bağlamda Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılması ve en nihayetinde Rusya'nın desteği ve bu ülkenin özellikle Batı ile derin ihtilaflar sonucunda 2008 yılında Kosova'nın da Sırbistan'dan ayrılması ile sonuçlanmış önemli bir örnektir.³⁵ Benzer örnek olarak onlarca yıllık çekişme ve iç savaşlar sonucunda Güney Sudan'ın uluslararası kuruluşlar gözetiminde yapılan referandumla bağımsızlığa kavuştuğuna işaret etmek mümkündür. Dolayısıyla bu süreç, birçok Afrika ve Asya ülkesinde gözlemlendiği gibi, bazen ciddi tehlike ve tehditler de oluşturabilmektedir.³⁶ Nitekim Sovyetler Birliği sonrası oluşan yeni cumhuriyetlerde bile ayrılıkçı hareketlerin ve yeni devletlerin ortaya çıkma olasılığı oldukça fazladır. Bu gibi tehditler, Soğuk Savaş sonrası kimlik algılamasının artmasıyla gündeme gelmiş ve özellikle bu ülkelerde görülmüştür.

Buna paralel olarak Sovyetler Birliği sonrası dönemde Rusya Federasyonu her daim Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan'da etnik ayrılıkçılık ile karşı karşıyadır. Gürcistan Cumhuriyeti de Abhazy ve Güney Osetya gibi bölgelerinde iki akut sorunla baş başadır. Azerbaycan ise Karabağ sorunuyla ciddi biçimde başı dertte ve bu sorun nedeniyle Ermenistan'la ilişkilerini koparmış durumdadır.³⁷ Nitekim ileriki kısımlarda görüleceği üzere çok uluslu yapıya sahip İran'da böylesi sancılı bir sürecin başlamadığı gözlenmiştir.

³³GabrielAlmond, ScottAppleby ve EmmanuelSivan, *StrongReligion: The Rise Of FundamentalismsAroundThe World*, s. 92-93.

³⁴WalkerConnor, "A nation is a nation, is a state, is an ethnicgroup is a . . ." *EthnicandRacialStudies*, Cilt 1, Sayı 4, 1978, s. 389.

³⁵Ghavam, *Siyasi Gelişmelerde Sorunlar*, s. 207.

³⁶Ibid.,s.209.

³⁷Shaffer, Brenda, *Islam, İran, AndProspectsInTheCaspianRegion*, <http://ksgnotes1.harvard.edu/bcs1/library.nsf/pubs/sheffer>, Erişim Tarihi: 11.09.2014.

Lakin günümüzde uluslararası ortamda tanınan 193 ülke (Birleşmiş Milletlere üye olan 192 ülke ve Vatikan) vardır. Büyük ihtimalle gelecekte birçok ülkenin parçalanması veya farklı ülkeler arasında bölünmüş bölgelerin birleşmesi sonucu yeni devletlerin ortaya çıkmasına da tanık olunacaktır. Bu doğrultuda Rusya ve İran gibi çoklu etnisitelere sahip ülkelerde bu değişim ve dönüşümün gerçekleşmesi oldukça yüksektir. BM'nin ise var olan devlet düzenlerinin korunması ilkesi ve özellikle mevcut sınırlarda değişim yaşanmaması olgusuna uluslararası düzeyde sıcak bakılmasının nedeni statükoyu koruma ve kurtarma isteğidir.³⁸

2. İRAN'DA GÜNEY AZERBAJCAN OLGUSU

Türkmençay Antlaşması'ndan (1828) sonra İran sınırları içerisinde kalan Güney Azerbaycan toprakları, İran'ın ortasına kadar uzanan geniş bir coğrafyadır. Bu bölge *Dar'üs Azerbaycan*, *Hamse Azerbaycan* ve *Cibal Azerbaycan* olmak üzere üç ana toprak parçasından oluşmaktadır.³⁹ Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Kazvin, Erdebil, Zencan, Hamedan eyaletleri ise tarihi Azerbaycan toprakları içinde yer almaktadır. Bunlarla birlikte İran devletinin nüfus politikaları çerçevesinde Gilan, Kürdistan ve Merkezi eyaletlerde de Farsi nüfus yoğunluğunu artırma çabaları göze çarpmaktadır. Lakin bu eyaletlerde ciddi oranda Türk nüfusu da bulunmaktadır.⁴⁰ Tüm bu politikalara karşı Güney Azerbaycan aidiyetini benimsemiş gruplar SSCB'nin yıkılmasıyla meydana gelen özgürleşme ortamı fırsatıyla siyasallaşmaya başlamışlardır.⁴¹

2.1. Güney Azerbaycan Milli Hareketinin Karakteristik Özellikleri⁴²

Bu hareketin kendine has özelliklerini, objektif bir bakış açısıyla, aşağıdaki maddeler halinde sıralamak mümkündür.

2.1.1. Halk İçinden ve Halk İçin

Azerbaycan Milli Demokratik Hareketi, Azerbaycan halkının temel hak ve özgürlük merkezli istek ve taleplerini dillendirmekte ve savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu hareket aslında herhangi bir

³⁸Ibid.,s.97-100.

³⁹ Recep Albayrak, *Türklerin İran'ı*, Ankara: Berikan Yayınları, 2013, s. 289.

⁴⁰Ibid.,s.290-291.

⁴¹AbdurakhmanAvtorkhanov, *SSCB Döneminde Milli Azınlıkların Meselesi*, Tahran: AmuzeshEngelabeEslami Yayınları, 1992.

⁴²İlgili başlıklar Asgharzadeh'den (2012) referedir. AlirezaAsgharzadeh, *Iran andthe Challenge of Diversity: IslamicFundamentalism, AryanistRacism, andDemocraticStruggles*, Toronto: York UniversityPress, 2012.

özel siyasi parti, düşünce veya çıkar gruplarının oluşturduğu bir hareketten ziyade genel bağlamda Türk halkının ve özel bağlamda Azerbaycan halkının başlattığı ve ilerlettiği bir harekettir. Gerçi bu hareket içinde kendilerini halk karşısında sorumlu tutan kültürel aktivistlerin etkinlikleri yadsınamasa ve aynı zamanda yabancı emperyalist güçlerin bir oyunu olarak lanse ettirmeye çalışanlar olsa da bu olgu, Azerbaycan Milli Hareketinin otantik özelliğine gölge düşürememiştir. Zira Hareketin esas düşüncesini yansıtan en önemli unsur "*HarayHaray men Türk'em*" (Haykırıyorum ve bağıriyorum ben Türk'üm) sloganıdır.

2.1.2. *Kitlesele Bir Hareket*

Bu hareketin diğer temel özelliği ise İran tarihinde ilk defa tüm Türklerin katılımıyla gerçekleşmiş bir kitlesele hareket olmasıdır. Bunun en belirgin örneği Kaşkay, Tahran, Irak, Kazvin, Hamedan, Gilan ve Horasan Türk halklarının, Azerbaycan halkının temel hak ve özgürlüklerini destekleme adına yayımladıkları bildiri, duyuru ve halk hareketleridir.⁴³

2.1.3. *Uzlaşmacı ve Sivil Bir Hareket*

Bu hareket İran Gazetesi'nin Türklere karşı yayımladığı ve onların hamam böceğine benzetilip dillerine de hakaret edildiği öne sürülen karikatüre tepki nedeniyle (2006) ilk önce üniversite öğrencileri tarafından ivmelendirilmiş ve hızlı bir şekilde tüm Türk bölgelerinde yayılmış lakin İran Rejiminin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Ancak bu hareket uzlaşmacı ve barışçıl tutumundan taviz vermemiştir. Zira hareket tarihi boyunca silahlı bir eylem gerçekleştirmemiş ve terör örgütü de kurmamıştır.

Aslında bu taviz vermemenin temelinde Azerbaycan halkının yanı sıra bu harekette önemli etkinlikleri bulunan siyasi ve kültürel aktivistlerin (Prof. Dr. Zehtabi, Prof. Dr. Heyet, Dr. Beraheni vd.) tedbirli ve soğukkanlı yaklaşımları da etkili olmuştur.⁴⁴

2.1.4. *Bağımsız ve Kendi İç Dinamiklerine Bağlı Bir Hareket*

Bu hareketin diğer özelliklerinden biri de tamamen halkın iç dinamiklerinden beslenen ve halkın temel hak ve özgürlüklerini karşılamak amacıyla örgütlenmiş bir hareket olmasıdır. Bu bağlamda aslında Azerbaycan Milli Hareketi'ni dış odaklara bağlamak İran'daki Türk varlığını ve onun iç dinamiklerinin kapasitesini göz ardı etmek

⁴³ Ayrıntı için bkz. MahboubAmrahy, *Büyük Kürdistan ve Siyasetsele Türkler*, <http://gunaz.tv/?id=4&vmode=1&sID=2875&lang=2/>, Erişim Tarihi: 15.04.2014.

⁴⁴ Albayrak, *Türklerin İran'ı*, s. 316-317.

anlamına gelmektedir.⁴⁵

2.1.5. Seküler Bir Hareket

Hareketin başlangıcından itibaren en göze çarpan bu özellik ile hareket içinde herhangi bir dini eğilim/cemaat/ideoloji etkin olmamış ve dini söylemden uzak kalınmaya çalışılmıştır. Bu olgu aslında Azerbaycan halkının kendi Türk varlığını ön plana alarak hâkim konumdaki dini ideolojiye karşı bir tutum içinde olduğunu da göstermektedir. Zira hareket ne dine karşıdır ne de dini münasebetlerde aktif rol almıştır. Lakin halkın inancına saygı duyulması hareketin temel dinamiklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶

2.2. İran'ın Uluslaşma Projesi ve Azerbaycanlılar

Baskın unsuru Farsi olan İran, modern çağda, aslında çok uluslu bir yapıya sahip olduğu gerçeği ile yüzleşme sürecine girmiştir. Bu konunun daha iyi anlaşılması için ilk önce İran'ın kadim ve farklı etnik unsurlarla yoğrulmuş bir ülke olması nedenleriyle onun siyasi tarihine dair bilgiler verilmesi uygun olacaktır.

Bu bağlamda tarihsel, sosyolojik veya milliyetçilik gibi değişik perspektiflerden ziyade esas mesele İran'ın kurduğu hegemonyadır. Dolayısıyla uyguladığı bu hegemonya vasıtasıyla İran, diğer etnisitelere karşı otokratik bir yönetim tesis etmiştir. Bu durumda farklı etnisitelere pozitif yaklaşması gereken en önemli aktör yine devletin kendisidir. Zira İran Rejimi, devlet sisteminin korunması gerekliliği üzerine tanımlanmıştır. Bu durum İran Anayasası'nda ve hatta seçimlerde dahi görülebilmektedir. Zira İran'da seçime aday olanların mutlaka devletin istihbarat kurumları tarafından onaylanmaları gerekmektedir.⁴⁷

Buna paralel olarak İran milliyetçiliği (İrancılık) ise aslında İran etnisitelerinin demokratik haklarını aradığı Meşruiyet Devrimi (1906) sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde itaatkâr bir toplum yaratabilme gayesinde olan despot devlete karşı ulus hakkını savunan demokratik hareketler başlamıştır. Ancak sonunda bu hareketler, otokratik devlet anlayışı içerisinde kendi sentezini üreterek İrancılık ideolojisinin propaganda aracı haline dönüşmüş ve devlet milliyetçiliği diğer etnik grupları tek bir kimlik altında tutmayı tercih etmiştir.

⁴⁵ Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Tarihi 1. Cilt*, Bakü: Çırağ Yayınları, 2007, s. 38.

⁴⁶ Bkz. <http://oyrenci-sesi.info/yeni/2761>

⁴⁷ <http://oyrenci-sesi.info/yeni/2761>

Bunun yanı sıra Farsçanın 1925 yılında resmi dil olarak ilan edilmesi uluslaşma süreciyle birlikte ortaya çıkmıştır. Farsça bu süreçte sadece belli bir tarihi geçmişini olan ve özel bir etniğe ait olan bir dil özelliğinden soyutlanarak yeni kurulan bir milletin ana dili konumuna gelmiştir/getirilmiştir.

2.3. Toplumsal-Siyasi Bir Hareket Olarak Güney Azerbaycan Milli Hareketi

İbn Esir, "*Al-Kamil-Fi Tarih*" kitabında (1231) bu günkü Kuzey Azerbaycan'ı, Şirvan ve Aran denilen bazı bölgeleri de içine katarak Azerbaycan olarak tanımlamaktadır.⁴⁸ 1813 yılına kadar Azerbaycan tek parça halinde bir bölge olarak *Kaçar Korunmuş Memleketler* (Memalik-i Mahruse-i Qajar) sınırları içinde yer almıştır. Geleneksel hanlık ve federal bir sisteme sahip ülkede Azerbaycan, veliahtların yaşadığı bölge konumunda olduğu için gelecekte şahlık tahtına oturacak veliahtlar Azerbaycan'ın merkezi Tebriz şehrinde yetiştirilmiştir. Ancak Kaçarlar ile Rusya arasında imzalanan Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları sonrası Azerbaycan, Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁹ Böylece 130.000 km² olan Kuzey kısmı Rusya topraklarına ilave edilirken 280.000 km² olan Güney kısmı "*Kaçar Korunmuş Memleketler*" sınırları dâhilinde İran'da kalmıştır. Kuzey Azerbaycan olarak anılan bölgeye Ruslar, Anadolu'dan ve bölge ülkelerinden Rusya'ya göç eden birçok Ermeni'yi yerleştirmeye başlayarak Kuzey Azerbaycan'ı, yeniden Ruslar tarafından, işgal etmişlerdir. O dönemde bu bölgenin Derbent ili, Dağıstan bölgesi sınırları içine dâhil edilirken Burçalı kısmı Gürcistan'a ve Göyce, Mehri, Zengezor gibi iller de Ermenistan sınırları içine dâhil edilmiştir. 1990 yılında ise Karabağ, Ermenistan tarafından işgal edilse de şimdiki durumda alanı 86.000 km² olan Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsız bir devlet olarak varlığını korumuştur. Ancak şu anda dahi Kuzey Azerbaycan'ın topraklarının %20'si Ermenilerin işgali altında ve Güney Azerbaycan ise İran siyasi yapısı içerisinde yer almaktadır.

Bunun sebebi olan İran merkezî devlet politikası, Pehlevî döneminde olduğu gibi, İran Devrimi sonrası da devam etmiştir. Gerçi Devrimin ilk yıllarında bir duraksama yaşansa da ilerleyen yıllarda aynı politika kaldığı yerden devam etmiştir. Aslında bu politikanın uygulanması bir nevi Azerbaycan halkının millî demokratik hareketinin her türlü koşullarının yaranmasında etkin

⁴⁸İbni Esir, Cizeri, *Al-Kamil - Fi Tarih*, Alterasol Arabi, Beyrut, 2009, s. 123.

⁴⁹JavadHeyyat, "Azerbaycan'ın Tarihi Hudutları", *Varlıg Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 90, 2001, s. 5.

rol oynamıştır. Genel olarak bu politikanın temel yönlerini şöyle açıklamak mümkündür:

2.3.1. Sosyoekonomik Yönü

Genel olarak İran, Türk bölgelerinde ve özelde ise Azerbaycan bölgesinde merkezi devletin makro yatırımları oldukça az olmuş ve özellikle Türk asıllı yatırımcıların kendi yerel bölgelerinde yatırım yapmaları önünde çeşitli engeller ve kısıtlamalar koyulmuştur. Buna karşın nüfus olarak Fars halkının yoğun yaşadığı bölgeler için yatırım teşvik planları hazırlanarak yatırımlar artırılmıştır.

Son istatistiki verilere göre; Türklerin çoğunlukta yaşadığı Doğu ve Batı Azerbaycan, Zencan, Hamedan, Erdebil ve Kazvin illerine ayrılan devlet bütçesi % 7,3 iken, Fars halkının çoğunlukta yaşadığı sadece İsfahan ilinin bütçe payı % 8,7 ve Tahran'inki ise % 13,5 oranlarındadır.⁵⁰ Bu politikalar doğrultusunda söz konusu Türklerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerde işsizlik oranı yükselirken Farsların yoğunlukta yaşadığı bölgelerde bu oran oldukça düşürülmüştür. Bu siyaset sonucunda ise -doğal olarak- Türk bölgelerinden Fars bölgelerine zorunlu göç başlamış ve devletin tek ulus bağlamlı üniterlik hedefi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

2.3.2. Sosyokültürel/Kimliksel Yönü

Rıza Han, ulusal kimliği; tek millet, tek dil ve tek ırk politikalarının temellerini Farsça, Ari ırk ve Şahlık düzeni pratikleri üzerine tanımlamıştır.⁵¹ Böylece bu ideoloji, Rıza Han'ın merkezietçi düşüncesini meşru kılarken halkı edilgen konuma getirmiştir. Zira bu ideoloji olmadan merkezietçi bir yaklaşıma başvurmak mümkün değildir. İran İslam Cumhuriyeti ise Fars merkezli İran milliyetçiliğini Pehlevi döneminden miras alarak günümüze sentezlemiştir. Bu bağlamda İran'da en kalabalık etnik azınlık olan Türklerin, üniter devlete bağlanması halinde hem Farsilerin çoğunluk konumuna gelebilmesi hem de diğer etnisitelerin kültürel aidiyetleri sağlanabilecektir.

Bu bağlamda BM İnsan Hakları Özel Komisyonu Temsilcisi MourisCrompton Nisan 2002 tarihinde Cenevre'de kurulan 58. Komisyonda İran İslam Cumhuriyeti'nin büyük ulusal grubu olan, 30 milyona aşkın nüfusla Azerbaycan halkına uygulanan baskıcı politikaları şu sıralarla dillendirmiştir:⁵²

⁵⁰Karim Asghari, *İran Azerbaycan İlişkileri 1991-2003*, Tahran Azad Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 109-110.

⁵¹ Feyzullah Vahidi, *Nevide Azerbaycan Gazetesi*, 2000, Sayı: 160, s. 2.

⁵²AlirezaAsgharzadeh, *Iran andthe Challenge of Diversity: IslamicFundamentalism, AryanistRacism, andDemocraticStruggles*, s. 123-124. Ayrıca bkz. Celil Sağır,

- i. Türk kimliğini yaşatma yönünde ana dil eğitimine izin vermemek ve Farsçayı tek resmi ve zorunlu eğitim dili olarak ilan etmek.
- ii. Azerbaycan bölgesine ait bazı il ve ilçeleri (Astara, Enzeli ve Bicar gibi) diğer komşu il sınırları içine dâhil etme politikası.
- iii. Bölgeyi ekonomik gelişmede göz ardı etme.
- iv. İspat edilmemiş suçlamalarla Azerbaycan Milli Hareketi mensuplarının tutuklanması.
- v. Türk dilinde yayın yapabilecek özel veya kamusal iletişim imkânının sağlanmaması.

Bu maddeleri günümüz İran'ı için yorumladığımızda ise ilgili politikaların hala devam etse de yeni cumhurbaşkanı Ruhani'nin seçilmesi ile bu konularda önemli ve pozitif adımların atılabileceğini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Günümüzde İran'da dil, kültür, tarih ve genel bağlamda siyasi kimlik üzerine yeni bir tanımlama getiren Güney Azerbaycan Milli Hareketi modern İran'da tüm kimliksel alt yapıları derinden etkilemiştir. Bu doğrultuda günümüzde İran'ın neresinde bir grup Azerbaycanlı özgürlük çerçevesinde bir etkinlik düzenlerse kullanacağı ilk slogan mutlaka "*Haray, Haray Men Türk'em*" olacaktır. Zira bu slogan tamamen modern İran kurucu aydınlarının tanımladıkları Azeri kimliğinin karşısında özgün ve bağımsız bir kimliğin yansımasıdır. Zira Azeriler, yaklaşık 90 yıldır göz ardı edilen kimliklerini tekrar sahiplenmek isteseler de bu Rejimin istemediği bir sonuç olacaktır.

Hiç şüphesiz ki Güney Azerbaycan Milli Hareketi, Azerbaycan'ın siyasi, toplumsal ve kültürel alanında 20 yılı aşkındır etkinliğini sürdürmekte ve yayılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu makalenin temel savı olan, Soğuk Savaş döneminde taşralaştırılan hareketlerin aslında; Vestfalya Devletlerinin (*Kingdom of Westphalia*) mutlak egemenliğinin devamı için küreselleşme sürecinden yararlanarak, siyasi meşruluk, katılım ve birliktelik "*krizlerine*" ortak olarak ortaya çıkmasının, reel politik bağlamında Güney Azerbaycan Milli Hareketi örneğinde de gerçekleşmiş olmasıdır.

Bu bağlamda günümüz İran'ında kendilerini artık siyasi kimlikle tanımlayan etnik temelli hareketlerin temel hak ve özgürlükler noktasında daha da etkinleşeceği söylenebilir. Aksi

'Asimile Olmak İstemiyorlar', <http://www.aksyon.com.tr/aksyon/haber-8732-32-asimile-olmak-istemiyorlar.html>, Erişim Tarihi: 11.09.2014.

takdirde ötekileşmiş tüm azınlıkların İran Rejiminin savunduğu üniter yapıyı daha da tehlikeye atabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Recep, *Türklerin İran'ı*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.

Almond, Gabriel, Appleby, Scott ve Sivan, Emmanuel, *Strong Religion: The Rise Of Fundamentalisms Around The World*, University Of Chicago Press, 2003.

Al-Khalil, Samir, *Republic Of Fear: The Inside Story Of Saddam's Iraq*, Berkeley: University Of California Press, 1998.

Amrahy, Mahboub, *Büyük Kürdistan ve Siyasetsiz Türkler*, <http://gunaz.tv/?id=4&vmode=1&sid=2875&lang=2/>, Erişim Tarihi: 15.04.2014.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections On The Origin And Spread Of Nationalism*, London: Verso Press, 1991.

Armstrong, J. Alexander, *Nation Before Nationalism* Chapel Hill, Chapel Hill: University Of North Carolina Press, 1982.

Ashgari, Karim, *İran Azerbaycan İlişkileri: 1991-2003* (Revabet İran Ve Azerbaycan: 1991-2003), Yüksek Lisans Tezi, Tahran: Azad Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Ashgarzadeh, Alireza, *İran'da Kimlik Çabaları ve Demokratik Karşılıklar* (Çaleş Hoviyet Dar İran ve Mobarezat Demokratik), York Üniversitesi Yayınları, 2012.

Avtorkhanov, Abdurakhman, *SSCB Döneminde Milli Azınlıkların Meselesi*, Tahran: Amuzesh Engelabe Eslami Yayınları, 1992.

Bashiriye, Hossein, *Siyasette Akıl*, Tahran: Negahe Moaser Yayınları, 2002.

Brubaker, Rogers, *The Limits Of Rationality. An Essay On The Social And Moorall Thought Of Max Webber*, London: Allen United Press, 1984.

Bünyadov, Ziya, *Azerbaycan Tarihi 1. Cilt*, Bakü: Çırağ Yayınları, 2007.

Connor, Walker, "A nation is a nation, is a state, is an ethnic group is a . . ." *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 1, Sayı 4, 1978, ss. 377-400.

Deutsch, Karl, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, Cambridge: MIT Press, 1953.

Ghavam, Abdoulali, *Siyasi Gelişmelerde Sorunlar*, Tahran: Ghomes Yayınları, 2002.

Ghavam, Abdoulali, *Uluslararası İlişkiler Çerçevesinde Ulus Devlet İnşası, Devlet-Ulus Anlayışı ve Analizi*, Tahran: Daneshgahe Azade Eslami Yayınları, 2004.

Heyyat, Javad, *Varlık Dergisi*, No:90-3, Tahran,1992.

<http://gunaz.tv/?id=4&vmode=1&sid=2734&lang=2>

<http://oyrenci-sesi.info/yeni/2761>

İbni Esir, Cizeri, *Al-Kamil - Fi Tarih*, Beyrut:Alterasol Arabi, 2009, s. 123.

Khiyabani, Kamal, “Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşmenin Kültürel Etkileri”, *Heyder Baba Gazetesi*, 15 Mart 2008.

Laitman, Michael, *Yeni Ekonominin Yararları*, Ankara: Alter Yayınları, 2012.

Lévi-Strauss, Claude, *Mit veAnlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

Manouchehri, Mohammad Ali, *Millet ve Milliyet*, Tahran: Moaref Yayınları, 1993.

Mojtaba, Maghsoud, *İran’da Nüfus Heterojenitesi Ve Milli Gelişme*, Tahran: İmoesseseyeMotalateMelli Yayınları, 1997.

Nevide Azerbaycan Gazetesi, Urmiye: İran, Sayı 160, 2000.

Özkırmılı, Ümit, *Milliyetçilik Kuramları*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

Sağır, Celil, ‘Asimile Olmak İstemiyorlar’, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-8732-32-asimile-olmak-istemiyorlar.html>, Erişim Tarihi: 11.09.2014.

Shaffer, Brenda, *Islam, Iran, andProspectsin theCaspianRegion*, <http://ksgnotes1.harvard.edu/bcs1/library.nsf/pubs/sheffer>, Erişim Tarihi: 11.09.2014.

Toffler, Alvin, *The Third Wave*, New York City: BantamBooks, 1980.

Toffler, Alvin ve Toffler Heidi, *Zenginlik Devrimi*, İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2006.

White, NaomiRosh, “Ethnicity, CultureandCulturalPluralism”, *EthnicAndRacialStudies*, Cilt 1, Sayı 2, 1978, ss. 139-153.